

Åsa Kilbom, Karen Messing & Carina Bildt Thorbjörnsson (red): Yrkesarbetande kvinnors hälsa

Arbetslivsinstitutet, Solna, 1999

Antologin *Yrkesarbetande kvinnors hälsa*, skriven av en grupp forskare från olika vetenskapliga discipliner, ger en översikt av kvinnans situation i arbetslivet. Boken inleds med ett kapitel som sammanfattar varför det är viktigt att studera kvinnors arbetsliv. Därefter beskrivs kvinnors ställning på den svenska arbetsmarknaden. Metodfrågor ägnas ett kapitel, och därefter kommer avsnitt om olika specifika hälsoproblem bland kvinnor. Förtjänstfullt har ett kapitel ägnats åt mannens situation i arbetslivet – något som är väsentligt mycket mindre studerat ur ett genusperspektiv än kvinnans.

Det första kapitlet författat av Karen Messing och Åsa Kilbom, biolog respektive arbetsfysiolog, ger en omfattande information om varför det är viktigt med köns-specifika studier av samband mellan hälsa/ohälsa och arbetsliv. Kapitlet ger också en översikt om hur kvinnors situation i arbetslivet beaktats (eller snarare inte beaktats) i studier rörande många arbetsrelaterade eller arbetsorsakade sjukdomar. Författarna ger exempel på hur kvinnors sjukdomar initialt ofta tolkats som "psykiska", "masshysteriska" eller "existentiella". Så upplevde exempelvis kvinnliga tändsticksarbetare i England misstro mot de symptom de beskrev – innan man så småningom upptäckte att de led av fosforförgiftning som förstörde käkbenet! Tankeväckande är att forskare vid studier av ryggsmärta "glömt" att fråga om de kvinnor som besväras av ont i ryggen "just nu" har mens eller inte, trots att mens-

värk ofta lokaliserats till ryggen. Det är klart att vi under sådana betingelser har svårigheter att på ett systematiskt sätt fastställa orsaksfaktorer vid ryggbesvär. När man vid studier använder yrkestitel som approximation för någon specifik exponering kan hänsyn inte tas till att män och kvinnor mycket ofta, trots samma yrkestitel, har helt olika arbetsuppgifter.

Var finns kvinnorna på arbetsmarknaden? Hanna Westberg, arbetslivspedagog, ger en ingående beskrivning av mäns och kvinnors situation i yrkeslivet, både vad avser yrke, position och anställningstrygghet. Detta kapitel önskar jag att de som skrev SOU 1995:149, delbetänkande om rätten till ersättning och beräkning av inkomstunderlag under sjukperiod, hade läst och tagit till sig! Där hävdas helt frankt att "den svenska arbetsmarknaden kännetecknas av en långt framskriden integrering där mäns och kvinnors arbetsutbud endast i ringa grad begränsas av könsbestämda yrkesgränser", något som står i motsats till i stort sett all forskning inom området. Westbergs kapitel i denna bok ger en helt annan och mycket mer korrekt bild av verkliga livet.

Kapitlet om "Psykologiska skillnader mellan män och kvinnor" är författat av psykologerna Malin Lindelöw och Carina Bildt Thorbjörnsson. Författarna för ett ingående resonemang om de skillnader som observerats mellan kvinnor och män är genetiskt eller miljömässigt betingade, något som måste vara ännu svårare att studera än

ärftlighetens inflytande på sjukdomar. I det senare fallet kan man ju t ex studera enäggs- respektive tvåäggstvillingar. Men om det är så att pojkar och flickor redan mycket tidigt behandlas olika förefaller det omöjligt att få någon reda i detta forskningsområde. Jag vet inte heller hur viktigt det egentligen är. Det viktiga i arbetslivet torde vara att de egenskaper som individen har tas tillvara på ett bra sätt, inte om egenskaperna är ”manliga” eller ”kvinnliga”, och inte heller om egenskaperna är genetiskt betingade eller beror på miljöfaktorer. Detta betonas också i kapitlet om biologiska egenskaper av betydelse för kvinnors arbetsrelaterade hälsa (Karen Messing och Åsa Kilbom). Arbeten som är för tunga för kvinnor är mycket ofta också för tunga för många män.

Kapitlet om hälsoindikatorer för kvinnor i arbetslivet (Kristina Alexanderson, socialmedicin) ger en bred översikt över olika sätt att mäta hälsa och ohälsa, de register som står till förfogande och de fallgror man kan falla i då man utifrån studier huvudsakligen gjorda på män försöker dra slutsatser om kvinnor. Kapitlet är relativt omfattande men ger ett intryck av att författaren försökt ge så mycket fakta på ett begränsat utrymme att helheten blir svår att se för den oinsatte. Jag har till exempel mycket svårt att förstå påståendet att kvinnor med diffusa sjukdomssymptom av typ ”sjuka hus symptom” tidigare skulle ha behandlats med könsstymning!

Kapiteln om specifika hälsoproblem omfattar hjärtkärlsjukdom (Peter Westerholm, arbetsmedicinsk epidemiologi), hudsjukdomar (Birgitta Meding, yrkesdermatologi), muskuloskeletal sjuklighet (Åsa Kilbom och Karen Messing) samt psykisk ohälsa (Carina Bildt Thorbjörnsson och Malin Lindelöv). Hjärtkärlsjukdom (eller snarare kranskärlsjukdom, för det är vad kapitlet handlar om)

är betydligt vanligare bland män än bland kvinnor i yngre åldersgrupper, så det är egentligen inte konstigt att de flesta studier om sjukdomens arbetsrelation rör män. Det är att notera att de studier som finns om mäns hjärtsjukdomar inte specifikt undersökt männens sjuklighet ur ett könsperspektiv. På senare år har vi också fått mer kunskap om dessa sjukdomar bland kvinnor, och även ur ett könsperspektiv. Eksemsjukdomar är betydligt vanligare bland kvinnor än bland män, och författarens slutsats är att detta snarare beror på skillnader i exponering (vårarbete, nickelexponering) än på skillnader i t ex hudens känslighet. Även muskuloskeletal sjuklighet är betydligt vanligare bland kvinnor än bland män. Här pekar författarna på svårigheterna att skilja mellan fysisk och psykosocial belastning i arbetet. Repetitivitet innebär en fysisk belastning även om kraften i varje repetition är låg, medan monotoni är en psykosocial belastningsfaktor som grundar sig på individens upplevelse. Alla personer upplever inte alla repetitiva arbeten som monotona. Samband mellan arbetsvillkor och psykisk ohälsa eller med brist på psykiskt välbefinnande har studerats på många olika sätt. Kapitlet ger en översikt över litteraturen på området. Föredömligt nog är processen för urvalet av de studier som citeras beskriven. Området är svårstuderat, både därför att utfallet sannolikt kan tänkas påverka exponeringsinformationen i tvärsnittstudier eller ”case control” studier, och därför att de diagnostiska kriterierna för psykisk ohälsa varierar. Det är till exempel visat att kvinnor oftare än män får en psykisk diagnos även när män och kvinnor enligt ett vanligt använt frågeformulär uppvisar likartade symptom. Författarna citerar också en studie där den undersökande personens kön visat sig påverka hur många kvinnor som får en

psykisk diagnos på så sätt att manliga undersökare oftare bedömer kvinnor som psykiskt sjuka än kvinnliga undersökare.

Ett kort kapitel skrivet av filosofen Sven Ove Hansson berör yrkestoxikologin, där kvinnor ofta försummas. Kvinnokroppens sammansättning med en högre andel fett medför olika förhållanden för absorption, fördelning i kroppen och utsöndring av kemikalier. Försummelserna beror inte bara på ointresse utan även på att få kvinnor arbetar i yrken som medför massiv kemikalieexponering (och, som tur är, på senare år även förhållandevis få män, åtminstone i västvärlden) vilket gör effekter på kvinnor svårstuderade. Stora material krävs ofta för att påvisa måttligt förhöjda risker.

Kapitlet om män, arbete och hälsa, skrivet av arbetspsykologen Anders Kjellberg, är tankeväckande. De flesta studier av arbetsmiljö och hälsoeffekter har förvisso gällt män, men inte män som män utan snarare män som representanter för mänskligheten, vilket medför att specifikt manliga problem egentligen har belysts i betydligt mindre utsträckning än specifikt kvinnliga. I kvinnoforskningen har man ofta pekat på konsekvenserna av den manliga könsordning som ger mannen dominans över kvinnan, men denna ordning innebär också att en mindre grupp män kommer att dominera över den stora majoriteten av män. Betydelsen av detta för majoriteten män vad avser hälsan är inte undersökt. Det ligger alltså enligt författaren en fara i att låta genusperspektivet skymma klassperspektivet. Sammanfattningsvis anger Kjellberg att männens problem ofta prioriteras i arbetsmiljösammanhang men att de inte identifierats som mansproblem. Resultatet har blivit att könet inte har bedömts ha någon relevans i en analys av de hälso-

risker i arbete som i första hand drabbar män medan könet ofta anges vara en huvudförklaring till kvinnornas problem. Detta förhållande är naturligtvis orimligt.

Kapitlet i denna bok varierar något vad avser hur lätta de verkar vara att förstå för den som inte redan kan en del om arbetsmiljö och hälsa, och det är därför inte helt enkelt att ange en klar målgrupp för boken. Den innehåller emellertid mycket av intresse för den som är intresserad av kvinnans arbetsrelaterade sjuklighet och hennes position på arbetsmarknaden, och om hur kvinnors hälsa/ohälsa beaktats (dvs oftast inte beaktats) och uppfattats.

Trots alla jämställdhetssträvanden ses kvinnors ohälsa fortfarande ofta som svårbestämd och ifrågasatt. För att återgå till SOU 1995:149 anger man där att sjukdomar som inte är "objektivt konstaterbara" skulle stå för den största minskningen av förtidspensionerna. Härvid nämns direkt rörelseorganens sjukdomar, där kvinnor står för majoriteten av sjukligheten, medan psykisk sjuklighet, där män står för en något större del av förtidspensionerna, ej nämns som besparingskälla. Rörelseorganens sjukdomar, liksom många andra "lågstatussjukdomar" som ofta drabbar kvinnor, har försummas vad gäller forskning om orsaker, klinisk bild, diagnostik och behandling. Denna försummelse har nu lett till att ett stort antal människor (läs, mest kvinnor) med dessa sjukdomar ställs utanför rätt till ersättning i socialförsäkringssystemet. Så visst behövs denna bok – och ytterligare forskning om kvinnors hälsoproblem!

Docent **Lena Ekenvall**
Yrkesmedicinska enheten
Stockholms läns landsting